

DIMITRIE PAPAZOGLU, UN BIBLIOFIL PASIONAT

FLORIN MARINESCU
MARIA RAFAILA

Diversa și laborioasă activitate desfășurată de locotenent-colonelul Dimitrie Papazoglu s-a bucurat atât de aprecierea contemporanilor săi cât și a posterității.

Cercetătorii s-au aplecat cu migală asupra diverselor domenii care l-au pasionat pe acest ofițer patriot, evidențiind rezultatele muncii sale în domeniul istoriei, arheologiei, muzeografiei, literaturii, gazetăriei¹, au scos în relief activitatea sa ca editor de stampe, hărți, calendare, ca pasionat culegător de folclor, ca autor al unor proiecte de soluționare a problemei țărănești, ca precursor al ideii de industrializare a țării, ca autor de propuneri vizând îmbunătățirea căilor de comunicație.

Mai puțin a fost studiată pasiunea sa de colecționare de manuscrise, documente, cărți vechi și prețioase; pentru că într-adevăr a avut și o asemenea pasiune. Găsim menționată colecția de rarități în catalogul din 1855, unde aflăm de „biblioteca de cărți vechi”; cițiva ani mai târziu, prin 1860, extinzându-și colecțiile, Papazoglu își grupează cărțile în „despărțirea a XII-a”² pentru ca din 1864 ele să constituie cea de-a „XVIII-a despărțire” din cele XX cîte existau în muzeul său. Din „Muzeul Papazoglu” publicat în acest an³, aflăm că organizatorul deținea 800 cărți, din care : 2 din secolul al XV-lea, 17 din secolul al XVI-lea și 80 din secolul al XVII-lea. Ni se pare interesantă precizarea numărului total de titluri, întrucît, după opt ani, doar 31 lucrări se adăugaseră colecției sale, ceea ce ne face să credem că, în linii mari, colecția sa

---

¹ S-a afirmat ca neobosit căutător de inscripții din mînaștirile vechi ce aveau drept scop „să umple o lacună ce lipsește în historia României”.

În acest sens ruga pe ministrul cultelor și instrucțiunii publice să adreseze o circulară la mînaștirile din Dîmbovița, Craiova, Iași, pentru a trimite cîte o copie după pomelnicele vechi ce sînt la proscomie — vezi Biblioteca Academiei — Arhiva D. Papazoglu, III, varia 139.

Mitropolia din Tirgoviște, schitul Bunea-metohul primei, m-reă Dealului, schitul Pirlita al M-rii Cotroceni, Nucetu, Golgota — Idem IV varia 60. S-a interesat de asemenea de Butoiu și Vifornița — Idem, IV, varia 54.

² Colonel Ioan Strujan, Lt. Colonel Constantin Căzănișteanu — Lt. colonel Dimitrie Papazoglu, Editura militară, 1972, p. 86.

³ Într-un material din arhiva sa, dinainte de 1864, găsim 500 titluri la rubrica „Biblioteca cea veche” din care 2 bucăți din secolul al 15-lea, 15 din secolul al 16-lea, 20 din secolul al 17-lea, 70 din secolul al 18-lea, 350 din sec. al 19-lea, precum și 50 nedatate — B.A.R.S.R., Arhiva D. Papazoglu, III, varia 241.

era conturată. Numărul de 831, cît și lista lucrărilor le găsim în catalogul întocmit de Papazoglu la 28 septembrie 1872 și intitulat „Catalogul bibliotecii mele vechi și moderne, cum și în diferite limbi orientale și occidentale, colecționate de mine în curgerea vieții mele. Asemenea și catalogul de toate manuscrisele vechi, istorii, poezii, documente și orice altele în limbile orientale și occidentale”⁴.

La început sînt enumerate cele 149 manuscrise, menționindu-se limba și numărul de pagini, după care este dată lista celor 831 de titluri. (Spunem titluri și nu cărți pentru că, nu știm din ce motive, Papazoglu a intercalat printre cărți și cîteva manuscrise : de pildă în dreptul numărului 167 este trecut „Manuscrisul lui Napoleon din Santa Elena-franceză 1818” ; alte manuscrise întîlnim în dreptul numerelor 35, 42, 74, 258 etc.).

În plus, tot printre cărți, sînt intercalate și o serie de periodice, cele mai multe românești și franțuzești, ceea ce face ca numărul cărților din catalog să nu fie stabilit cu exactitate ; el se apropie totuși de 800.

Din acest catalog noi am extras cărțile românești vechi (1508—1830) și raritățile străine pînă la 1700 ; altele le-am găsit în „Biblioteca răposatului Locotenent Colonel Papazoglu”, un catalog alfabetic⁵ al autorilor (de multe ori al editorilor), ce se extinde pe 90 pagini, incluzînd și alte 24 lucrări în limba greacă ; în sfîrșit ne-a fost de folos și „Inventarul colecției Papazoglu” întocmit în 1908, și care se află în prezent la Institutul de arheologie.

Din toate aceste instrumente de lucru noi am identificat un număr de 124 cărți dintre care 41 figurează în *Bibliografia românească veche*, lucrare de referință indispensabilă cercetătorilor din domeniul cărților vechi românești.

Dintre sursele din care au provenit cărțile lui Papazoglu noi nu putem dovedi decît una — biblioteca lui Constantin Oltelniceanu ; o putem dovedi prin două însemnări ale locotenent-colonelului. Prima dintre ele este publicată de cunoscutul bibliograf Ioan Lupu⁶ ; cea de a doua, inedită, o publicăm noi acum. Prima o găsim pe „*Evangelhie*” arabă⁷ tipărită la Alep, în Siria, în tipografia trimisă de Constantin Brăncoveanu, și cuprinde o substituie de posesor. Ștergînd semnătura lui Oltelniceanu, Papazoglu s-a iscălit el⁸, dar nu atît de apăsător încît să nu se poată distinge și autograful vechiului posesor.

A doua însemnare am întîlnit-o pe un exemplar din lucrarea lui Leti Gregorio, intitulată „*Teatro belgico*”, aflat la Biblioteca Academiei⁹ ; pe foaia liminară anterioară citim : „Numai acest volum l-am găsit în biblioteca Oltelniceanu și l-am cumpărat...”

Însemnări autografe ale lui Dimitrie Papazoglu pe cărțile sale sînt destul de frecvente și unele dau informații interesante privind viața sa.

⁴ B.A.R.S.R., ms. rom. 5680.

⁵ B.A.R.S.R., III, 11352 (litografiat).

⁶ Ioan Lupu — *Date noi privitoare la bibliofilul Constantin Oltelniceanu* în : „Studii și cercetări de bibliologie”, V (1963), p. 84.

⁷ B.A.R.S.R. — C.R.V. II 155A — uncat — foaia de titlu.

⁸ Biblioteca Pappazogliana în Valahia 1843. În partea de jos — Kapitan Demetriu Pappazoglu.

⁹ De altfel cele mai multe din cărțile lui Papazoglu se găsesc în Biblioteca Academiei.

a familiei, proiectele sale. Spre pildă, din însemnarea pe care am prezentat-o (parțial) în legătură cu Oltelniceanu, aflăm că fiul său cel mai mic, Mihai (Micoși, cum îi spunea probabil tatăl său) era student la Bruxelles și lui îi dăruiește „*Teatrul belgic*“¹⁰.

Biografia săi menționează că la 1821 familia Papazoglu pleacă în părăsire la Brașov, din cauza stării de nesiguranță provocată de înfrângerea mișcării revoluționare. Iată confirmarea, pe un exemplar din „*Doxastarul*“ lui Lambadaru: „Am învățat pe această carte psaltichie la 1826—1827 la Brașovu fugit de turci adică la 1821“¹¹.

Din alte însemnări, pe un exemplar din *Teatrul politic* al lui Marllanus¹², aflăm că Papazoglu intenționa să traseze una din fiii săi sarcina de a traduce această carte, foarte apropiată de inima lui, în limba română. Se știe că o ediție în românește a lucrării lui Marllanus apăruse din 1838 sub semnătura lui N. Pleșoianu. Papazoglu însă dorea „să se traducă de fiul meu în limba românească și să o publice periodiceste supt titlul de ce mai plăcută lectură a moșului său și a tatălui său în orele lor de repaos“¹³. De altfel el a cerut membrilor familiei sale ca această carte „să nu se înstrăineze... supt blestem“¹⁴. Iată cum o aprecia el: „Acest scump suvenir cu care părintele meu își petrecea cele mai dulci secunde ale vieții lui, fiind rămas și mie asemenea ca cel mai prețios semn ale mărețelor sentimente ale sale, o recomand și eu cu cea mai vie plăcere prea iubitului meu fiu D. Papazoglu ca să o aibe și să o păstreze ca un semn al aducerii aminte atît pentru mine cît și moșul său povățuindu-l cu cît va avea plăcere mai ales să o citească și să imite cele dintrînsa și cum și a o avea în toată viața lui neînstrăinată. Ca atunci să fie întrînsa blagoslovenie atît a moșului său Andrei N. Papazoglu cît și a mea pentru totdeauna asupra și asupra casei lui... an 1852, iunie 13, Brăila“¹⁵.

Credem că aceste însemnări pe cărți, transcrise de noi, întregesc cunoașterea lui Dimitrie Papazoglu, pasiunea sa pentru cărți și dorința ca copiii lui să pună în practică lucrurile folositoare, sfaturile desprinse din paginile diferitelor cărți.

Mai înainte de a se descrie cîteva din cele mai importante lucrări găsite în cataloagele lui Papazoglu, am vrea să menționăm că toate au o caracteristică comună: titluri inexacte, de multe ori traduse greșit, editori trecuți la autor, ani de apariție de asemenea greșiți. Să trecem acum la o scurtă prezentare a cărților românești vechi din biblioteca acestui ofițer iubitor de carte.

Cele mai multe din ele (21) sînt tipărite în limba română atît în tipografiile din Principate (București, Snagov, Mănăstirea Dealului, Rîmnic, Buzău, Iași, Mănăstirea Neamțului), cît și în cele din Buda, Sibiu și Viena, dovadă a interesului său pentru cărți ale compatrioților lui, în limba română, pentru românii de pe întreg cuprinsul țării.

¹⁰ „...astăzi 4 iulie 1846 observîndu-l bine, am găsit de cuviință să-l dăruiesc fiului meu cel micu Micoși Papazoglu, care în momentele de față își face învățăturile sale în Bruxel Belgia și să mă pomenească cînd să va uita și studia pe dînsa“.

¹¹ CRV. 1095 — Dublet 2, foaia de titlu — B.A.R.S.R.

¹² CRV I 397 unicat — B.A.R.S.R.

¹³ CRV 310 unicat f. 2^v liminară anterioară — B.A.R.S.R.

¹⁴ Ibidem, foaia de titlu.

¹⁵ Ibidem, f. 1^v liminară anterioară.

Un număr de 18 cărți au fost imprimate în limba greacă, atît în tipografiile din Principate (București și Iași) cît și din străinătate (Lipsca, Paris, Viena). În sfîrșit o carte este tipărită în limba franceză iar alta cu text bilingv, ruso-român.

Semnalăm mai întîi lucrurile cu subiect istoric. Se cuvin a fi menționate, referitor la istoria noastră, cîteva opere foarte interesante și larg răspindite, toate în limba greacă. Prima este semnată de profesorul Daniil Filippidis, de la Academia domnească din București, intitulată sugestiv „Istoria României“ și a apărut la Lipsca, în 1816. Alte două sînt dedicate Valahiei. Una este traducerea din 1789 a lucrării lui Bauer *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*“, apărută în 1778, iar a doua cunoscută „*Istorie a Țării Românești*“ elaborată de Mihai Cantacuzino și publicată la Viena de frații Tunusli. Dionisie Fotino figura și el în colecția lui Papazoglu cu a sa „*Istorie a Daciei*“, publicată în trei volume între 1818—1819.

Ca răspuns la difuzarea unor teze nereale asupra formării și originii poporului român, într-o lucrare anonimă apărută la Halle în 1823, Damaschin Bojincă publică, cinci ani mai tîrziu, la Buda, „*Răspundere dezgustătoare*“.

În sfîrșit cu un hrisov dat de Matei Basarab la 1640, noiembrie 27 și tipărit în 1830, se încheie menționarea lucrărilor cu referiri la istoria românilor. Figurau în colecția lui Papazoglu și două tratate de istorie universală. Unul era al lui Atanasie Staghiritul, cel care a prelucrat lucrarea francezului Damairon („*Les rudiments de l'histoire ou idée générale e précise des peuples les plus célèbres, tant anciens que modernes*“) apărută la Paris în 1801, pe care a completat-o cu descrierea evenimentelor dintre anii 1760—1811. Cel de al doilea era elaborat de Dimitrie Darvaris, pentru uzul tinerilor elevi.

Infrîngerea „marii armate“ napoleoniene în Rusia era prezentată într-o lucrare tipărită la Buda, în același an (1814). Ea figura printre cărțile lui Papazoglu ca și lucrarea lui Pierre Blanchard „*Plutarh nou*“, tradusă de Nicolae Nicolau, român din Transilvania.

Interesante și valoroase sînt și cărțile cu caracter religios. Unele se remarcă și prin vechimea lor, cum sînt, de pildă, „*Evanghelie învățătoare*“, apărută în tipografia de la Mănăstirea Dealului, în 1644; figurau de asemenea „*Mărgăritarele*“ lui Ioan Zlatoust, traduse de Șerban și Radu Greceanu (aceiași ce au tălmăcit Biblia lui Șerban) în 1691, la porunca lui Brâncoveanu „ca să poată fieștecare român ce și puțină învățătură ar avea să înțeleagă“. În 1699 apărea a treia carte de sub teascurile tipografiei înființată în 1696 de Antim Ivireanul, „*Carte sau lumină*“ a lui Maxim Peloponezianul. Mai figura de asemenea o altă lucrare cu caracter polemic, întocmită de Neofit, monahul de Iudeea, și tradusă „din moldovenește“ de Ioan Gheorghiu.

Nu putem omite monumentală „*Istorie a patriarhilor Ierusalimului*“, elaborată de Dositei și apărută în 1715 la București.

Dintre cărțile de cult amintim: „*Acatistul*“ publicat la Rimnic în 1814, „*Liturgia*“ de la Buzău (1702), „*Evanghelistarul*“ apărut la Iași în 1826. Întîlnim și o carte de muzică bisericească „*Scurtul doxastar*“, întocmit de Petru Lambadar; e cartea pe care a învățat Papazoglu, cum

aminteam mai sus ; îi cunoşteam, din aceeaşi însemnare, şi dascălul — Petre Efesie, cel ce „ţine pe sora mamei mele Safta“¹⁶.

Trebuie să amintim şi de „*Viaţa Sfântului Vasilie cel nou*“, apărută la Rimnic, în 1816, nu atât pentru conţinutul ei religios cât pentru însemnarea pe care o găsim şi care cuprinde o listă „de cărţile ce le am“ — 1866 iul. 5“¹⁷, şi în care întâlnim titluri neincluse în cataloagele pe care le-am parcurs (e posibil ca unele dintre ele să figureze printre manuscrise). Două din cărţile aflate în colecţia lui Papazoglu au un caracter economic şi au fost elaborate la sfârşitul secolului al XVIII-lea, legat de dezvoltarea forţelor de producţie, de îmbogăţirea cunoştinţelor burgheziei. Una a apărut la Viena, sub semnătura lui Ioan Molnar, şi se intitulează „*Economia stupilor*“, fiind prima tipăritură cu caracter economic din Transilvania. A doua are un conţinut mai bogat şi a apărut în Bucureşti sub titlul „*Oarecari secreturi ale cultivării pământului*“. Din literatura universală Papazoglu deţinea traduceri din Metastasio „*Achille la Shiro*“, şi din Fénelon „*Întîmplările lui Telemac*“.

În încheierea referirilor la cărţile româneşti vechi vom da o serie de titluri foarte cunoscute, dar din domenii foarte diferite. Aşa de pildă „*Culegerea de diferite tragedii*“ (din Voltaire şi Alfieri) stătea alături de „*Dizertaţie asupra frigurilor biliare*“ a lui J. Serafim ; „*Metrica*“ lui Zenobie Pop, alături de „*Gromovnic*“ şi de „*Odă pentru Grecia*“ a lui Constantin Aristia. Existenţa acestor cărţi în biblioteca locotenentului colonel Dimitrie Papazoglu demonstrează, credem noi, elocvent, dorinţa sa de a avea cât mai multe lucrări publicate în ţară sau în străinătate, de compatrioţii săi. Mai demonstrează viul interes al acestuia pentru cât mai diverse domenii de activitate — economie, politică, literatură, istorie, teatru etc. Cititorii îşi vor da mai bine seama de această ultimă afirmaţie a noastră urmărind prezentarea rarităţilor străine din biblioteca lui Papazoglu, cărţi tipărite, cu o singură (din păcate) excepţie¹⁸, în secolele XVI-XVII, de care ne vom ocupa mai jos.

Afirmam mai înainte de dificultatea identificării cărţilor. Vom da două exemple concrete — lucrările exacte, iar prin comparaţie, cum sînt ele descrise în cataloage :

1. ...Aeliani „*de Militaribus ordinibus instituendis more Graecorum liber, a Francisco Robortello Utinensi nuncprimum graecae editus multisque imaginibus et pictures ab eodem illustratus*“ — Veneţia 1552. În catalogul din 1872, în dreptul numărului 259 putem citi : „*Carte despre toată tactica vechii oştiri eline cu toate planurile ecserşiului, atacurile, defilaţiile, manevrele, această carte este găsită în Tîrgovişte la un bătrîn moşnean şi să zice că au fost din biblioteca lui Mihai Viteazu*“¹⁹.

2. Dioscoridis Anazarbei Pedanii — „*De medicinali materia libri sex, Ioanne Ruellio Suersinensi interprete*“, Francofurti 1543.

¹⁶ CRV 1095 dublet 2, f. liminară anterioară^v — B.A.R.S.R.

¹⁷ CRV 925 Dublet 2 — B.A.R.S.R. 1 Vîile Văzduhului ; 1 Halima în 4 to-muri ; 1 povestea vorbii ; 1 de doctorii şi alţii ; 1 idim şi di ale pământului ; 1 Matilda ; 1 tilcul viselor ; 1 Almanahu Român ; 1 de cîntice ; 1 visu Maicii Dom-nului ; 1 tilu buhoglindă ; 1 vechia Bible ; 1 idim scurtau.

¹⁸ E vorba de incunabulul din 1493. Un al doilea nu l-am identificat.

¹⁹ În catalogul litografiat lucrarea e trecută la editor.

În același catalog citim în dreptul numărului 52 : „O botanică în limba latină. Cu desene de toate buruenele cum și carte de medicină“. Comentariile sînt de prisos.

Cele mai multe din lucrările ce ne-au stat în atenție au fost imprimate în limba latină, greacă, sau cu text bilingv greco-latin (70 în total) ; puține din ele (7) în limba italiană, cîteva în germană (3), cîte una în slavonă, franceză și engleză.

Subiectele abordate în aceste lucrări sînt extrem de variate. Iată-le : istorie militară, strategie, artă militară, istorie, numismatică, arheologie, heraldică, epigrafie, literatură, lingvistică, enciclopedie, dramaturgie, administrație, geografie, botanică, astrologie, tehnică. Ni se pare deci justificată afirmația noastră despre largul cerc de probleme ce l-au interesat pe Papazoglu în cursul vieții sale.

Să menționăm pe scurt, în cele ce urmează, cîteva din cărțile cele mai reprezentative pentru diversele teme. Anul de apariție al lucrării lui Franciscus de Mayronis — „*Sermones de laudibus sanctorum*“ (1493) ne obligă să începem cu această carte religioasă. Este singurul incunabul pe care l-am descoperit în biblioteca lui Papazoglu. Pe f. 8^v, nenumărată, el a notat „Să păstredze de urmași mie fiind tipărită la ano 1493. pe cînd s-au întrodus tipografiile. Major D. Papazoglu No. catalog 600“²⁰.

Ne vom ocupa mai întîi de cărțile *de specialitate* ale locotenentului-colonel Dimitrie Papazoglu. Întîlnim, de pildă, lucrarea amintită deja, a tacticianului Claudius Aelianus, despre tactica și strategia vechii oștiri grecești, bogat ilustrată, apărută la Veneția în anul 1552. Dacă s-ar dovedi că într-adevăr această carte a figurat în biblioteca marelui voievod de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, realizatorul unirii Munteniei, Ardealului și Moldovei, atunci pe de o parte Mihai Viteazu ar apărea nu numai ca un practician, ci și ca un om preocupat de lectura unor opere de specialitate, iar pe de altă parte valoarea cărții ar spori foarte mult²¹.

Informații interesante despre modul de a instala o tabără militară, despre disciplina militară, armele și costumele specifice infanteriei, cavarieriei ș.a., aflăm dintr-o lucrare a lui Guillaume Duchoul (sau du Choul), anticar din secolul al XVI-lea, unul din primii francezi ce s-au aplecat cu pasiune asupra antichității și momentelor ei ; în această lucrare întîlnim și o hartă referitoare la așezarea garnizoanelor în orașul etern.

Este prezent și Francesco Martelli, autorul unui manual de scrimă, intitulat „*Regolla de la scherma*“. În sfîrșit, figurează singura lucrare a scriitorului tactician Onosandru, ce a răzbit printre veacuri „...*de imperatoris institutione*...“ cu textul grec publicat de Nicolae Rigault din 1600 (cataloagele franceze dau ca an de apariție 1599).

²⁰ Vezi și Catalogul incunabilelor din Biblioteca Academiei RSR redactat de Livia Bacăru, București, 1970, p. 24.

²¹ Nu ne pronunțăm asupra afirmației că această carte ar fi aparținut lui Mihai Viteazu, mai ales că sînt cercetători care au identificat un alt titlu decît noi. Sperăm că materialele lor vor vedea lumina tiparului și că se va putea elucida această problemă.

Primul dintre istorici, în ordine cronologică, pe care îl vom aminti, este Tucidide, reprezentant al epocii clasice a literaturii eline, cu al său „*Război peloponeziac*“, ce figura în colecția lui Papazoglu într-o ediție din 1562. Dintre reprezentanții prozei istorice a secolului IV î.e.n., îl întâlnim pe Xenofon cu „*Opera omnia*“ (Halle 1540).

Din epoca romană îi întâlnim pe Diodor din Sicilia și pe Herodian, ambii greci, trăiți la Roma. Primul e prezent cu o ediție pariziană din 1559 a „*Bibliotecii istorice*“, considerată de unii cercetători a fi prima istorie universală, în timp ce al doilea, prietenul împăratului Marcus Aurelius, cu o ediție de la Frankfurt a „*Istoriei*“ timpului său, în opt cărți. Din secolul al II-lea e.n. îl întâlnim pe Apian, autorul unei singure lucrări „*Istoria Romei*“, operă de certă valoare documentară pentru desprinderea factorilor economico-sociali ce au declanșat războaiele civile. Figurează în colecția Papazoglu și mitropolitul Dorothei al Monembaziei cu a sa „*Carte de istorie*“, întemeiată în parte pe cronica lui Malaxos, tipărită la Veneția în 1637.

Trecind la lucrări ce tratează probleme specifice științelor auxiliare ale istoriei, semnalăm trei lucrări ce țin de domeniul arheologiei. Prima se datorează lui Augustinus Leonardus, care, într-o lucrare apărută în 1694, a descris gemele și sculpturile antice; a doua e semnată de Pierre Boissard și se referă la antichitățile romane în genere (aici arheologia se interferează cu epigrafia); în sfârșit o a treia lucrare, cea a lui Giovanni Cavallieri, e un grupaj de schițe după statuile din Roma, autorul fiind gravor și desenator.

Jean Vaillant, francezul ce-și împărțea timpul între medicină și „*belles lettres*“, figurează cu un volum tratând probleme de *numismatică* — „*Monedele din colecția lui François de Champs*“, (Paris 1695).

Și domeniul *heraldicii* a intrat în atenția lui Papazoglu printr-o lucrare a lui Anselme de Boot, intitulată „*Symbola varia diversorum principum... totius Italiae*“ apărută la Amsterdam, în 1697.

Să vedem acum, prin ce era reprezentată *literatura* în biblioteca lui Dimitrie Papazoglu. Se impune de la început constatarea, că în timp ce scriitorii și poeții greci vechi erau bine reprezentați, literatura latină figura numai cu un singur, dar ilustru, nume — Marcus Tullius Cicero. În ordine cronologică cel mai vechi scriitor prezent în colecție este Esop cu ale sale celebre „*Fabule*“, în două ediții, ambele bilingve (grecește și latinește), apărute una în 1608, alta în 1619. Din secolul al II-lea e.n. era reprezentat în bibliotecă Longos, cu romanul pastoral „*Daphnis și Chloe*“ într-o ediție de la Hanovra, 1605. Îl întâlnim și pe Teocrit, reprezentant de frunte al poeziei bucolice, cu o ediție greco-latină din 1553 a „*Idilelor*“. În sfârșit, un bizantin, Theodoros Prodromos, curtean, poet și scriitor, apare în colecție tot cu o ediție bilingvă a operei sale, apărută la Paris, în 1625. „*De Officiis*“ este singura lucrare a latinului Cicero ce o deținea Papazoglu (Lipsca 1690).

Din domeniul *filologiei* semnalăm lucrările lui Otto Walper („*Grammatica Graeca*“, Braunschweig 1649) și Urbanus Bellunensis („*Institutiones linguae Graecae*“, Basel, 1561).

Probleme de *lingvistică* sînt tratate în lucrarea lui Rulondus Martinus, despre cuvintele sinonime în limba greacă (Augsburg 1563), în timp

ce dintre *dicționarele* aceleași limbi întâlnim pe cel foarte cunoscut al lui Varius Fevrius (Basel 1538).

Din domeniul *limbilor orientale* Papazoglu deținea lucrările lui Giggeo și Francisc Meninski, precum și un studiu în limba engleză al lui Loewe despre „*Originea limbii egiptene*“.

Întâlnim și o *enciclopedie* sistematică, redactată de Iulius Pollux, intitulată „*Onomasticon*“ și apărută la Basel în 1536.

Doi autori celebri, Sofocle și Molière, reprezentau genul *dramatic*. Primul cu culegerea de șapte tragedii, apărute în ediție bilingvă din 1568, iar al doilea cu o traducere în italiană, realizată de Nic. de Castelli, în trei volume (Lipsca 1697). Se mai adaugă și două lucrări de referință, cea a lui G. Doglioni („*Del Theatro universale de principi*“) în două volume, apărute în 1606 la Veneția, și cea pe care am mai citato, semnată de Leti Gregorio : „*Teatro belgico*“ (Amsterdam 1690).

Și *filozofia* era reprezentată de autori bine cunoscuți. De pildă, Aristotel figura cu două lucrări celebre : „*Organonul*“ și „*Etica către Nicomah*“. Prima este un grupaj de șase tratate de logică și a apărut în 1559 la Basel, iar a doua face parte din cele trei tratate de etică și a fost tipărită la Heidelberg în 1560.

Întâlnim și doi reprezentanți ai filozofiei grecești din epoca romană : unul este Plutarh, prezent cu „*Apophthegmata philosophorum*“, apărută în ediție bilingvă la Ingolstadt, în 1597, iar celălalt este un sofist, Elius Aristide cu ale sale „*Orationes*“, editate în 1604.

Un neoplatonic, Simplicius, completează galeria filozofilor greci ale căror lucrări figurau printre cărțile lui Papazoglu, în timp ce dintre filozofii secolului al XVI-lea îl găsim doar pe René Descartes cu două lucrări, ambele apărute în limba latină, la Amsterdam, în 1656 — „*Specimina philosophiae*“ și „*Principia philosophiae*“.

Ultimul grup de cărți la care ne vom opri este cel ce tratează *probleme religioase*. Vom semna mai întâi o ediție bilingvă a „*Bibliei*“, apărută la Lipsca, în 1697.

Dintre cărțile de cult semnalăm în primul rînd două „psaltiri“, una grecească a lui Teodoret, episcopul Cyrului (Veneția 1694), și alta apărută în limba latină la Lipsca în 1566. Patriarhul Ghermanos al Constantinopolului figura cu o „*liturghie*“ în limba greacă, apărută în 1672 la Veneția, în timp ce Damaschin Studitul era autorul unui „*Irmologhion*“ tipărit în aceeași localitate, la 1695. De notat și o „*Evangelhie*“ în limba slavonă (singura lucrare în această limbă în colecția Papazoglu, tipărită la 1670 la Lwov, și „*Omiliile*“ lui Teofan, arhiepiscopul din secolul al XII-lea al Taorminei, care explică cele patru evanghelii.

Menționăm în continuare existența unor cărți semnate de prelați iluștri, profesori de drept canonic etc. De pildă îl întâlnim pe Thomas a Kempis, scriitorul ascetic renumit în toată lumea prin lucrarea „*De imitatione Christi*“ (Papazoglu deținea ediția de la Augsburg din 1615), iar Philipp Melanchton, celebrul reformator, semna lucrările „*Ethicae doctrinae elementa...* (Vitebergae 1561) și „*Epitome philosophiae moralis* (1550).

În sfîrșit, mai amintim lucrarea membrului Academiei Franceze Jean Droujat „*Praenotionum canonicarum*“ (Paris 1687) și cea a lui

Thomas Hyde despre religia vechilor perși (ediția princeps — Oxford 1700) carte pe care „major D. Papazoglu“ a notat „Nu se va înstrăina din familie supt blestem“²². Aminteam mai sus de varietatea subiectelor abordate în lucrările vechi ale lui Papazoglu. Vom argumenta, în încheierea studiului nostru, această afirmație prin câteva exemple, fiecare titlu reprezentând o tematică aparte, necuprinsă în prezentarea de pînă acum : Alexander Trallianus — „*Medici libri duodecim, Graeci et Latini*“ (medicină) ; Avril Philippe — „*Voyage en divers états d'Europe et d'Asie*“... (geografie-călătorii) ; Balduin Franciscus — „*Libri duo ad Legos Romuli Regis Rom. Leges XII Tabluraum*“ (botanică) ; Marsilius Hippolitus — „*De criminalium Studiorum*“ (drept) ; Schott Gaspar — „*Physica curiosa*“ (fizică) ; Schott Gaspar „*Tehnica curiosa*“... (tehnică).

La sfîrșitul studiului nostru despre cărțile vechi din biblioteca locotenent-colonelului Dimitrie Papazoglu sperăm că am reușit să reliefăm un aspect mai puțin cunoscut al personalității sale — pasiunea de colecționar de cărți, de bibliofil.

---

²² Hyde, Thomas — op. cit., f. liminară anterioară — B.A.R.S.R.

ANEXE

CĂRȚI ROMÂNEȘTI VECHI

Nr. crt.	Autor, titlu, localitate, an de apariție
1.	Evangelhie învățătoare, Mănăstirea Dealului, 1644.
2.	Sf. Ioan Gură de Aur, Mărgăritare, București, 1691.
3.	Maxim Peloponezianul, Carte sau lumină, Snagov, 1699.
4.	Liturghie, Buzău, 1702.
5.	Evangelhie. Alep, 1706. Arăbești ²³
6.	Dositei, Istoria patriarhilor Ierusalimului, București, 1716, grecește.
7.	Slujba Sf. Varnava și Sofronie din Atena și a Sf. Hristofor din Mela, București, 1769, grecește.
8.	Marlianus, Ambrozius, „Teatrul politic“, tradus de Nicolae Mavrocordat, ediția a II-a, Lipsca 1776, grecește.
9.	Molnar, Ioan, Economia stupilor, Viena, 1785.
10.	Bauer, Descrierea Valahiei, București, 1789, grecește.
11.	Oarecari secreturi ale cultivării pământului, /București/, 1796.
12.	Metastasio, Piero, Ahilefs la Schiro, Sibiu, 1797.
13.	Zenobie Pop, C., Metrica, Viena, 1803, grecește.
14.	Cantacuzino, Mihai, „Istoria Țării Românești“, editată de frații Tunusli, Viena 1806, grecește.
15.	Acatist și paraclis, Mănăstirea Neamțului, 1814.
16.	Întimplările războiului franțozilor, Buda, 1814.
17.	Seraphin, J., Dissertation sur les fievers bilieuses, Paris, 1815.
18.	Serafim, I., Dizertație asupra frigurilor biliare, Paris 1815, grecește.
19.	Rînduielele sfințirii apei cei mici, Buda, 1816.
20.	Viața Sfintului Vasile cel nou, Rîmnic, 1816.
21.	Filippidis Daniil, Istoria României, Lipsca, 1816, grecește.
22.	Filippidis Daniil, Geografia României, Lipsca 1816, grecește.
23.	Gromovnic, /București/, 1817.
24.	Darvaris, Dimitrie Nicolae, Istoria universală pe scurt, Viena 1817—1818, vol. I—II, grecește.
25.	Fénelon : „Întimplările lui Telemach“, traducere de Petru Maior, Buda 1818, vol. I.
26.	Legiuirea lui Caragea, București 1818, grecește.
27.	Fotino, Dionisie, Istoria Daciei, vol. I—III, Viena 1818—1819, grecește.
28.	Fotino, Dionisie, Noul Erotocrit, vol. I—II, Viena 1818, grecește.
29.	Neofit „Răsturnarea religiei evreilor“, tradusă din românește de Ioan Gheorghiu, /Iași/ 1818, grecește.
30.	Blanchard, Pierre, „Plutarh nou“, traducere, cu adaose, de Nicolae Nicolau, vol. I—II, Buda, 1819.
31.	Sfintul Ioan Gură de Aur, Cuvinte șase pentru preoție și ale altor trei sfinți părinți trei canonicești epistolii, București, 1820.
32.	Culegere de diferite tragedii, vol. I—II, București, 1820, grecește.
33.	Kontos, Polizois, Fantesii morale, București, 1820, grecește.
34.	Lambadar, Petru, Scurt doxastar, București 1820, grecește.
35.	Afiș teatral, Iași 1820. Foaie volantă, Rusește și românește.
36.	Evangelhitar, Iași, 1826.
37.	Atanasie Staghiritul, Prescurtarea istoriei universale, tradusă de Grigorie, egumenul m-rii Sf. Ioan din București, vol. I—IV, Buc., 1826.
38.	Pravoslavnică mărturisire, București, 1745 sau 1827.
39.	Bojincă, Damaschin, Răspundere dezgustătoare, Buda 1828.
40.	/Aaron Vasile/ Patima și moartea Domnului Isus Hristos, ediția a III-a, Sibiu 1829.
41.	Aristia, Constantin, Odă către Grecia, Paris 1829, grecește.
42.	Hrisov de la Matei Basarab, București 1830.

²³ Cartea a figurat la expoziția organizată de Papazoglu la Londra în 1861 — (vezi Arhiva D. Papazoglu, III, Varia 220 — B.A.R.S.R.) și la cea de la Paris din 1867 (Ibidem 217).

RARITĂȚI STRĂINE

Nr. crt.	Autorul	Titlul	Localitatea	Anul apariției
1.	Aelianus, Claudius	Peri stratighicon lexicon elinicon	Veneție	1552
2.	Alexander Trallianus	...Medici libri duodecim	Basilae	1556
3.	Appian	Romaica Historiae Romanorum	Amstelo-dami	1670
4.	Aristotel	Itticon Nicomahion De moribus ad Nicomachum	Heibelberg	1560
5.	Aristotel	Órganon orgánoni i tis filosofias Lir.	Basilae	1559
6.	Augustinus, Leonardus	Gemmes et sculptures antiquae		1694
7.	Avril, Philippe	Voyage en divers Etats d'Europe et d'Asie	Paris	1692
8.	Balduinus, Franciscus	...Ad leges Romuli Regis Rom.	Lugduni	1550
9.	Boissard, Ioanus Iacobus	Romanae urbis topografia et antiquitates		1533
10.	Boot, Anselme de	Symbola varia diversorum principum, archiducum, ducum.	Arnhemise	1697
11.	Braunmiller, Wariinus	Vita Lucae evangelistae	—	1618
12.	Canisius, Petrus	Catechismus graeco-latinus	Ingolstadii	1608
13.	Cavallieri, Giovanni Battista	Statuae antiquae urbis Romae	—	1585
14.	Choul, Guiglielmo du	Sopra la castramentatione et bagni antichi Greci et Romani	—	1558
15.	Cicero, Marcus Tullius	De officiis	Lipsiae	1690
16.	Clapmatius, Arnold	De arcanis rerum publicarum	—	1644
17.	Damaschin Studitul	Irmologhion	Veneția	1695
18.	Dapper, Olfert	Asia oder genave und gründliche Beschreibung	Amsterdam	1681
19.	Descartes, René	Specimina philosophiae	Amsterdami	1656
20.	Descartes, René	Principia philosophiae	Amsterdami	1656
21.	Diodorus, Siculus		Paris	1559
22.	Dioscurides Pedanii Anazarbei	De medicinali materia libri sex	Frankfurt	1543
23.	Doglioni, Giovanni	Del teatro universale	Veneția	1606
24.	Dorotheus, Mitropolitul	Vivlion istoricon	Veneția	1637

Nr. crt.	Autorul	Titlul	Localitatea	Anul apariției
25.	Joujat, Jean	Praenotionum canonica- rum	Paris	1687
26.	Elius, Aristides	Orationes	Oliva	1604
27.	Esop	Fabulae	Veneția	1619
28.	Esop	Fabulae selectae	Ingolstadii	1608
29.	—	Evangelie slavonă	Veneția	1672
30.	Fugger, Hans Iacob von	Spiegel der Ehren	Nürnberg	1668
31.	Ghermanos, Patriarhul	I thia liturghia ermi- nenmeni	Veneția	1672
32.	Ghirardellii, Cornelio	Cefalogia fisionomica	Bologna	1674
33.	Giggeus, Antonio	Tesaurus linguae ara- bicae		1632
34.	Happelius, Everhardus Gvernerus	Thesaurus exoticorum	Hamburg	1688
35.	Herodian	Historiae de suis tempo- ribus	Frankfurt	1527
36.	Hyde, Thomas	Historia religionis vete- rum Persarum	Oxford	1700
37.	Iesus Siracidae	Sapientia iesu filii Sira- cidae	Lipsiae	1568
38.	Iesus Siracidae	Sententiae	Lipsiae	1568
39.	Kempis, Thomas a	De imitatione Christi		1615
40.	Kircher, Athanasius	Turris Babel sive Ar- chondologia	Amsteloda mi	1679
41.	Leti, Gregorio	Teatro belgico	Amsterdam	1690
42.	Loewe, L. dr.	The origin of the Egyp- tian language	Londra	1659
43.	Longus	De Daphnis et Chloe		1605
44.	Manethon	Apotelesmaticon vivlia	Lugduni Batovarum	1648
45.	Marcelli Francesco Antonio	Regola della scherma		1686
46.	Marsilius, Hyppoylitus	Questionibus compilatus commentarius	Veneția	1563
47.	Mayer, Michael	Symbola aureae mensae duodecim nationum	Frankfurt	1617
48.	Mayronis, Franciscus de	Sermones de laudibus sanctorum	Veneția	1493
49.	Melanchton, Philippe	Ethicae doctrinae ele- menta	Vitebergae	1561
50.	Melanchton, Philippe	Epitomae philosophiae moralis		1548
51.	Meninski, Franciscus	Thesaurus linguarum orientalium	Viena	1680
52.	Mercator, Gerardus	Allas minor		/1616/
53.	Molière	Le opere di Molière	Lipsae	1697
54.	Onosandru	Onosandru Stratighicos Sive de imperatoris institutione		1600

Nr. crt.	Autorul	Titlul	Localitatea	Anul apariției
55.	Planctus	Planctus ecclesiae et animae super caput primum lamentationem Ieremise prophetae		1680
56.	Plutarh	Apophthegmata philosophorum	Ingolstadii	1597
57.	Pollux, Iulius	Onomasticon	Basilae	1536
58.	Ponte, Lud de	Vitae et passiones D. N. Iesu Christi et B. V. Mariae		1623
59.	Prodromul, Theodor	Armores Rhodontes et Dosiellis	Paris	1625
60.	—	Psalterium latinum Davidis prophetae	Lipsiae	1566
61.	Rulandus, Martinus	Synonyma. Copia Graecorum verborum		1563
62.	Saavedra, Fajardo Diego	Idea principis christiannopolitici...	Bruxel	1649
63.	Schott, Gaspar	Technica curiosa	/Herbipoli	1637
64.	Schott, Gaspar	Physica curiosa	Herbipoli	1697
65.	Simplicius	Commentarius in Echiridia Epicteti Bata-vorum	Lugduni	1640
66.	Sofocle	I epta tragodie		1568
67.	Tesauro, Emmanuela	Il cannochiare Aristotelico	Roma	1664
68.	Theodoretus, Episcopul Cyrusului	Tó psihosotirion psaltirion	Veneția	1694
69.	Theodoretus...	Peri pronias logoi deca	Roma	1545
70.	Theocritus	Idyllia	Frankfurt	1553
71.	Theofanis Cerameus	Homiliae	Lutetiae	1644
72.	Thomas Magister	Kata alfaviton onomasticon atticon ecloghe	Franeque-rae	1690
73.	Tucidide	De bello Peloponnesiaco	Vitebergae	1562
74.	Tzangaropulos Athanasios	Vivlion psihofeles	Veneția	1693
75.	Urbanus, Bellunensis	Institutiones linguae Graecae	Basilae	1561
76.	Usserius, Iacobus	De Graeca septuaginta	Londra	1655
77.	Vaillant	Selectiora numismata	Paris	1695
78.	Valderus, I.	Sphaerae atque astrorum celestium ratio, natura et motus	f. l.	1536
79.	Varinus Favorinus	Lexicon	Basilae	1538
80.	—	Vetus testamentum Graecum	Lipsiae	1697
81.	Walper, Otto	Gramatica Graeca	Brunsvigae	1649
82.	Wood, Th.	Angliae notitia	Oxford	1686
83.	Xenofon	Opera omnia	Halle	1540

R E S U M E

Historien, archéologue, museographe, homme de lettres, journaliste, éditeur, collectionneur folkloriste, esprit préoccupé de trouver des solutions pour l'amélioration des conditions de vie de ses concitoyens, Dimitrie Papazoglu a été un bibliophile non moins passionné.

Dans sa collection de vieux livres roumains (1508—1830) nous avons identifié 41 titres, cependant que nous avons découvert 80 livres rares en langues étrangères, qui abordent une complexité de thèmes à partir de la philosophie à la technique, de la numismatique à la botanique, du droit à la géographie, du théâtre à la science héraldique. La présence dans sa bibliothèque d'un nombre d'ouvrage à thèmes si différents démontre son vif intérêt pour un large cercle de problèmes dont certains débattus depuis bien de siècles avant.

Les annotations sur ses livres sont d'un intérêt majeur, car elles confirment et font ressortir de manière plus prégnante tout ce que l'on savait déjà de sa vie, sa famille et ses plans futurs.